

А. С. Захарія, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВИХОВАННЯ ВІЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ІВАНА ФРАНКА

Здійснено спробу розглянути і проаналізувати погляди І. Франка на розвиток системи освіти в Україні. Доведено ідеї І. Франка на право дітей і молоді навчатися рідною мовою, здобувати знання на гуманістичних, морально-етичних і національно-патріотичних засадах. Наголошено на актуальності даної проблеми, а також акцентовано увагу важливості педагогічних поглядів І. Франка в сучасному світі.

Ключові слова: виховання, особистість, освіта, молодь, національна свідомість, педагог, українська мова.

Кожна епоха вдивляється в минуле своїми очима і там шукає відповіді на ті питання, які видаються значущими для неї [6, с. 5]. І сьогодні, у час інноваційних технологій і суттєвих змін у науці, унікально багатогранний і своєрідний світ слова І. Франка набуває ще більшої популярності, оскільки розкриває особистість автора в найрізноманітніших іпостасях: як письменника, чиє критично-філософське слово пронизане ідеєю боротьби за національне та соціальне визволення українського народу; педагога-просвітителя, чий ідеї та переконання як ніколи суголосні нашим сучасним потребам.

Однією з вимог сучасного літературознавства є нове концептуальне осмислення класики на основі традиційних, а також новітніх методик і досягнень.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність теми дослідження полягає у всебічному аналізі сутності виховання вільної особистості у світлі педагогічних ідей І. Франка.

Аналіз досліджень і публікацій. До канону сучасного літературознавства увійшли праці українських авторів, серед яких почесне місце належить О. Мазуркевичу, Г. Паперній, В. Смалю, літературознавцям М. Гриценку, О. Деверіну, Б. Тихолозу та іншим. Науково-прикладне і методичне значення для вивчення

педагогічної спадщини І. Франка мають праці Т. Біленко, М. Гуняка, М. Іванишин, П. Іванишина, М. Шалати та інших авторів. Узагальнюючи відомі статті, висловлювання і спогади багатьох авторів, зокрема й самих дітей письменника, по-новому проблему вільної особистості у світлі педагогічних ідей І. Франка дослідила Г. Сабат.

Формулювання цілей статті. Дана тема вирізняється абсолютною новизною, вона є актуальною. Підтримуються ідеї І. Франка щодо виховання вільної особистості, що має навчатися рідною мовою, здобувати знання на гуманістичних, морально-етичних і національно-патріотичних засадах.

Реалізація поставленої мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань: здійснити аналіз науково-критичної та художньої літератури для з'ясування та виявлення основних педагогічних ідей І. Франка в освіті сьогодення; вказати ідеали, ідеї та погляди І. Франка на розвиток системи освіти в Україні; обґрунтувати основні положення щодо виховання вільної особистості на прикладі художніх творів І. Франка для дітей.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи педагогічну публіцистику і художні твори І. Франка, серед яких: "Пирози з черниціями", "Олівець", "Борис Граб", "Учитель", "Спомини із моїх гімназійських часів", "Малий Мирон", "Грицева шкільна наука", "Сморгонська академія", "Отець-гуморист", "Schönschreiben", "Гірчичне зерно", "Не спитавши броду" тощо бачимо, що у працях відображено і на сьогодні актуальні ідеї про цілі виховання та освіти. Наприклад, у творі "Малий Мирон" І. Франко постійно вдається до педагогічного підтексту. Зображуючи хлопчика, чия несхожість на інших не стає його позитивною рисою чи яскравою особливістю, а, навпаки, сильно лякає оточення й насамперед саму дитину, І. Франко намагається показати ту своєрідність людини, її відмінність від інших, котру батьки, однолітки чи дорослі не здатні сприйняти. Автор пробує висвітлити й подати глибокий пізнавальний інтерес хлопця правильно, наголошуючи на його щирості й відкритості до світу, дитячій безпосередності почуттів, м'якості характеру та ставленні до людей, що формують його оточення. Усе це переконливо засвідчує особистість дитини, яка володіє твердими

морально-етичними принципами та активною життєвою і громадянською позицією, що й складає міцне підґрунтя духовності особистості. Доцільно вважати, що І. Франко як педагог закликав формувати людей нового суспільства, здатних боротися за перебудову світу. Виховним ідеалом письменника мала бути всебічно розвинута і сильна особистість, людина-борець, здатна самостійно мислити. Їй властиві "внутрішній спокій, сила і ясність переконань, чиста совість і боротьба, вічна ненастанна боротьба проти темноти, фальші і дармоїдства" [5, с. 60]. Саме цими якостями володів і сам І. Франко – діяч, що мав відвагу формулювати непопулярні погляди й протиставитись усьому, що суперечило його світлому розумові.

І. Франко трактував освіту переважно як публіцист – у широкому контексті духовного життя суспільства, а тому бачив у ній віддзеркалення тих прагнень і вад, які були властиві самому суспільству [6, с. 10]. У розв'язанні головних педагогічних проблем сучасної Франкові епохи (кінець ХІХ – початок ХХ сторіччя) можна сформулювати певні судження, за якими він обґрунтовував найважливіші питання навчально-виховного процесу в українських школах. Важливість правильного ставлення до дітей у сім'ї та школі – питання, яке завжди хвилювало Франка. "Діти, – зазначав він, – такі ж люди, як і старші, дітей, їх особисту гідність і їх потреби треба так само шанувати, як і старших, і тільки поводячись з ними лагідно, щиро, розумно, як з рівними, входячи у спосіб думання, можна їх виховувати на чесних, щирих, правдолюбних і справді вільних людей" [1, с. 209]. Надзвичайно гостро І. Франко критикував жорстокість дорослих, що аж ніяк не сумісна з поняттям "виховання". В оповіданнях "Грицева шкільна наука", "Отець-гуморист" письменник показав те, наскільки нелюдською може бути поведінка вчителів, які не тільки порушували педагогічну етику, але й відкрито знущалися з дітей. Тілесні покарання, словесне знущання над школярами, агресивні погляди і крики принижували гідність дітей, морально знищували їх. Особливо діставалося тим, хто не хотів підкорюватися тогочасній системі освіти й намагався будь-якими способами змінити її, показуючи власне обурення та невдоволення ірраціональною та своєрідною поведінкою. На

переконання І. Франка, у результаті державної освітньої політики школа лише виховувала в учнів слухняність, терплячість, покірливість перед державою, віру в непохитність тогочасних порядків. Уряд при цьому "стискав усяку ініціативу, душив усякі прояви живої, свіжої думки та перетворював освітню справу на мертву формалістику, муку для тих, що вчили, і для тих, що були зневолені вчитися" [1, с. 219].

І. Франко глибоко усвідомлював вирішальну роль учителя у вихованні підростаючого покоління, вважаючи, що педагог має бути добрим наставником і поводитим дитини. Письменник підкреслював, що "учителем школа стоїть: коли учитель невідповідний, непідготовлений, несумлінний, то й школа ні до чого" [1, с. 194]. Справжній учитель, на думку І. Франка, – це людина, що є носієм найкращих якостей рідного народу, живе його інтересами й бере активну участь у громадсько-культурному та суспільно-політичному житті, а педагогічна праця – це "велике діло любові і терпеливості". Наслідком зусиль учителя і процесу "образовання" у школі він бачив людину самодостатню, носія і поборника європейських цінностей [6, с. 37]. Ці твердження переконливо свідчать, що І. Франко багато працював "для виховання справжньої, в європейському розумінні, інтелігенції й своєю часто неблаганною та ущипливою критикою безперечно подіяв на народження й напрям цієї інтелігенції" [3, с. 228–229].

Надія нашої нації, як і в часи І. Франка, так і сьогодні, спрямована до молоді. Вдивляючись у перспективу розвитку народу, надією жив також І. Франко, бо "яка молодь, таке й майбутнє народу" [6, с. 13]. Як педагог І. Франко наголошував на формуванні в молодого покоління власної суспільно-політичної та громадянської позиції, робив акцент на розвитку в дитини твердих морально-етичних принципів, а також підкреслював на єдності освітнього та виховного впливу. Це далеко не повний перелік педагогічних ідей І. Франка, що мали єдину мету – виховувати на моральних, національних і культурних засадах молоду генерацію українців, що матиме нове світовідчуття, стоятиме твердо і сміливо дивитиметься в майбутнє.

Постійно дотичним до системи освіти є у І. Франка і питання української мови, яке було болючим і актуальним у часи

Каменяра, а зараз набуло по-справжньому небезпечної гостроти. І. Франко добре усвідомлював, що сьогоднішній школяр творитиме "завтра" свого народу, а "завтра" можливе лише з національно свідомими громадянами. Відповідно до світоглядної позиції І. Франка, мова – невід'ємний атрибут не лише української нації, а і свободи: є мова – є народ. Каменяр був переконаний: ті, хто ігнорують національні ідеали, мову, по суті, прикривають своє "духовне відчуження від рідної нації". "Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів" – писав І. Франко [2, т. 45: с. 405]. Саме освіта, на думку педагога, повинна дати той могутній імпульс до перебудови власного "Я" особистості, яка прагне жити в соборній Україні.

Свої мрії про добру систему освіти для свого народу І. Франко втілював у вихованні власних дітей. Донька І. Франка, Анна Франко-Ключко, розповідає: "Його (І. Франка) вихова нас, на перший погляд, могла робити враження, що в ній немає жодної методи, а тим більше жадної дисципліни і системи. Але, властиво, так не було. Мимо того, що в нас вдома не було ані змушування, ані побоїв, ані тілесно переконуючої тростини... У нас вдома панувала атмосфера навчання, але навчання веселого, цікавого, а разом серйозного" [6, с. 414]. І. Франко дбав про формування національних цінностей у своїх дітей, тому ще змалечку виховував у них повагу й любов до всього рідного, українського. Читаючи спогади Анни Франко-Ключко, зазначаємо: "Можливо, що рідне село батька, куди ми часто їздили, татові байки і казки, якими тато чарував наші серця, заціпили нам ту глибоку любов до всього рідного на ціле життя. Ця любов немов сама по собі переходила невидимими струями від него до нас, і ми вже змалку знали, хто ми є і яка наша дорога. Це була перша вихова, яку ми дістали від нашого батька, і вона була для нас дороговказом все і всюди. Але любов до рідного українського, це не була святочна одежа, щоби нею пишатися, мов великою заслугою, перед другими на показ. Це була закраска, закорінена в наших душах і серцях, бо такими були наші батьки, діди і прадіди, і такими бути мусіли і ми" [6, с. 415].

Таким чином, розкриваючи принципи, мету, завдання й окреслюючи та аналізуючи зміст, методи навчання та виховання в навчальних закладах того часу, І. Франко відстоював свідоме навчання, вважаючи, що зміст освіти молоді має ґрунтуватися на національних і демократичних традиціях: "Здобуйте знання – теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація й кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичному житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода" [7]. Для цього треба виховувати в дітей любов до рідного краю, його історії та природи, звичаїв і традицій, а також навчити школярів любити рідне слово, рідну мову, рідну землю, рідну Україну. Та велич постаті І. Франка як Людини, як Учителя, як Патріота не вичерпується лише його поглядами та ідеями на розвиток і реформування тодішньої освіти в Україні. Ця велич є набагато ширшою та глибшою. Рядки, надруковані у часописі "Просвіта" 1936 року, якнайкраще передають незламний дух величного Франкового життя: "Він учив нас, що треба "працювати, працювати, працювати – у праці сконати!" ... [...]... Учив, що не слід нам цуратися найчорнішої роботи, бо вона для кращого майбутнього потрібна. Вчив, що нам треба бути каменярами, звичайними каменярами, що лупають тверду скалу народнього життя, і що ця каменярська праця принесе щастя – хоч не нам, то пізнішим поколінням. Вчив, що нам треба засвоїти собі почуття обов'язку і що нам треба йти, як у війську йдуть, рівною лавою, не випихати один одного ні взад, ні в боки. Вчив, щоб ми позбулися рабства, щоб не корились, як ті жиди колись у Вавілоні, перед "блазнем усяким", щоб не "гасили вільного слова в душі, наче свічку" ... [...]... Вчив нас зберігати свою гідність, "стояти гордо, радше впасти, а не тратити сили" ... [...]... Вчив нас "боротися – не миритися", бо "лиш боротися – значить жить!" ... [...]... Учив нас любові до свого, до свого краю, до його минулого й до його теперішності і вірити в гарне його майбутнє" [4, с. 25–26]. Можемо вважати, що ці положення

відображають не лише актуальність поглядів І. Франка в умовах сьогодення, але і значущість цієї особистості для нас, українців, оскільки вольовий дух І. Франка підняв народ і став культурною віссю для всієї української інтелігенції.

Отже, і сьогодні актуальними залишаються погляди І. Франка стосовно ролі й значення української школи, вчителів і батьків у пробудженні національної свідомості молоді, формуванні ідейних переконань, розвитку та збагаченні моральних якостей, нових життєвих установок і орієнтирів вільної особистості. І. Франко не лише наголошував на важливості формулювання правильного змісту шкільної освіти та ролі вчителя в навчально-виховному процесі, але й відстоював педагогічні ідеали та гуманістичні ідеї навчання й виховання на морально-етичних засадах, що віддзеркалюються крізь призму сучасності, а отже – актуальні для сьогоденної теорії і практики освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / за ред. О. Дзеверіна. – К.: Рад. школа, 1960. – 299 с.
2. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
3. Єфремов С. Іван Франко: критико-бібліографічний нарис. – Львів, 1926.
4. Добрий Учитель Народу (з приводу двадцятиліття смерті Івана Франка) // Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. – Львів, 1936. – Травень.
5. Смаль В. Педагогічні ідеї Івана Франка / В.З. Смаль. – К.: Рад. школа, 1966. – 187 с.
6. Франко про освіту і виховання / упорядкування та коментарі Галини Сабат. – Дрогобич : Коло, 2020. – 436 с. : іл.
7. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 45.

REFERENCES

1. Franko I. Pedagogichni statti i vy'slovlyuvannya / za red. O. Dzeverina. – K.: Rad. shkola, 1960. – 299 s.
2. Franko I. Zibr. tvoriv: U 50 tomax. – K., 1976–1986.
3. Yefremov S. Ivan Franko: kry'ty'ko-bibliografichny'j narys. – L'viv, 1926.
4. Dobry'j Uchy'tel' Narodu (z pry'vodu dvadcyat'littya smerty' Ivana Franka) // Prosvita. Misyachny'k osvity' – vy'xovannya – kul'tury'. – L'viv, 1936. – Traven'.
5. Smal' V. Pedagogichni ideyi Ivana Franka / V.Z. Smal'. – K.: Rad. shkola, 1966. – 187 s.

6. Franko pro osvitu i vy'xovannya / uporyadkuvannya ta komentari Galy'ny' Sabat. – Drohobych : Kolo, 2020. – 436 s. : il.

7. Franko I. Odverty'j ly'st do galy'cz'koyi ukrajyns'koyi molodezhi // Zibr. tvoriv: U 50 t. – K.: Nauk. dumka. – T. 45.

Стаття надійшла до редакції 10.06.22

A. S. Zakharia, Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

EDUCATION OF FREE PERSONALITY IN THE LIGHT OF PEDAGOGICAL IDEAS OF IVAN FRANKO

The article attempts to consider and analyze the views of I. Franko on the development of the education system in Ukraine. The ideas of I. Franko on the right of children and young people to study in their native language, to acquire knowledge on humanistic, moral-ethical and national-patriotic grounds have been proven. The relevance of this problem is emphasized, as well as the importance of the pedagogical views of I. Franko in the modern world.

Key words: *upbringing, personality, education, youth, national consciousness, teacher, Ukrainian language.*